

Forskningsstrategisk plan 2016-2020

Arkeologisk museum i Stavanger

Innledning

Arkeologisk museum som kulturinstitusjon ønsker å ta sitt samfunnsansvar på alvor ved å være en aktør som bidrar til kritisk refleksjon og diskurs rundt de store globale samfunnsmessige utfordringer knyttet til miljø, klima, naturkatastrofer, migrasjon og kulturkonflikter. Kjennskap til vår kulturhistorie er viktig og relevant i forhold til disse utfordringene. Forståelse for og kunnskap om fortida og om mennesket og dets livsmiljø i et langtidsperspektiv er en nødvendig forankring og en ekstra dimensjon i dagens kompliserte samfunn. Dette har vært en rød tråd i museets strategier gjennom åra og er like aktuelt i dag som for 40 år siden.

Planen er forankret i museets fagområder og den forskningen som utøves. Den er fundamentert i museets forvaltningspraksis, våre samlinger og tidligere strategiske forskningsplaner. Med dette som utgangspunkt har det vært naturlig å konsentrere museets FoU-aktivitet til fire likeverdige satsingsområder. Tverrvitenskap er bærende og «identitet» og «langtidsstudier» er bindeleddet:

1. Identitet og møte med «den/det andre»
2. Fortiden som struktur og handlingsrom
3. Å utvikle framtidens fortidsforskning
4. Forskningskommunikasjon/Museologi

Planen er formulert på to nivå. Hvert tema har en overbygning med fokus på overordnede perspektiver og problemstillinger som ser sammenhenger i rom og tid. Museets fagområder og faglige bredde er tverrfaglig integrert i overbygningen. Deretter følger en rekke forslag til problemstillinger/forskningsspørsmål som er tenkt som en idébank. Disse skal stimulere og skape nysgjerrighet til å se rogalandsmaterialet i en større sammenheng og til å stille egne forskningsspørsmål forankret i overbygningen. Planen skal kunne anvendes uten forslagene. Det oppfordres til tverrfaglige og dagsaktuelle forskningstema samt deltakelse i samfunnsdebatten.

Tema 1. Identitet og møte med «den/det andre»

Museumsfagene åpner opp for en erkjennelse av at «vår egen» forhistorie er et møte med det som er annerledes – «den/det andre» – andre måter å leve på, andre levevilkår

og mentale rammer. Dette står i et dynamisk forhold til det fellesmenneskelige som på tvers av tid og rom skaper gjenkjennelse og fellesskap. Spenningsfeltet mellom det definerte «oss» og «den andre»¹ er et fruktbart skjæringspunkt for studier av forhold mellom skikkelser og fenomener som var i berøring med hverandre i forhistorien.

Temaet tar utgangspunkt i «identitet», et grunnleggende begrep innenfor arkeologisk forskning som blir berørt i de fleste analyser, bevisst eller ubevisst. Begrepet tar opp i seg og formes av dynamikken mellom det kjente og det ukjente. Begrepet kan konkretiseres i koblinger som relaterer seg til ulike forskningstradisjoner: kulturell identitet, religiøs identitet, materiell identitet, etnisk identitet, politisk identitet, sosial identitet, kjønnsidentitet, identitet i forhold til sine naturlige omgivelser og andre arter. AM har potensial til å utvikle identitetsbegrepet og forståelsen av dette i de ulike periodene gjennom betydningen av landskap og klima både som livsvilkår og mentale rammer.

Økt forståelse for det som er annerledes kan kobles mot aktualiserende perspektiv og derved bidra til flerkulturell toleranse og fungere som et kritisk korrektiv til måten vi lever på.

Et annet aktualiserende perspektiv er menneskets forståelse av seg selv som en del av helheten. Det er langt på vei vitenskapelig konsensus om at mange av de globale (miljø)utfordringene vi står overfor skyldes at den menneskelige populasjonen er kommet i ubalanse med sine omgivelser. Identifiserte det forhistoriske mennesket seg som en del av et økologisk samspill med forståelsen av økologisk balanse som en forutsetning for egen eksistens? I hvor stor grad har mennesker gjort valg til det beste for sin egen flokk eller for en mer holistisk tilpasning der biosfæren har en egenverdi?

Aktuelle forskningstema/problemstillinger kan være:

Identitet, møter og mobilitet

- Utforskning av ideen om en «antropocen»² tidsalder. Hvilke prosesser førte til disse endringene i spenningsfeltet mellom «oss» og «den/det andre»?
- Ulike typer kontakter og nettverk – møter gjennom vandring, reiser og krigføring. Utveksling av gjenstander i ulike former.
- Konflikter i møte med «den andre». Hva har gjort at de oppsto og eskalerte?
- Vandringsmønstre, grader av bofasthet, organisering av rom i ulike skala.

Mennesket som del av en større helhet

- Livsvilkår og mentalitet gjennom klima og ulike typer landskap. Hvordan har mennesker oppfattet seg selv på en akse av annerledeshet/sammenfall i forhold til sin livsverden? Er biosfæren «oss» eller «den andre»?

¹ «Den andre» kommer fra en feministisk dekonstruksjon av hva som i vitenskapstradisjonen er blitt framstilt som den vitenskapelige normen (den hvite, middelaldrende vestlige mannen). Dette har synliggjort at alle samfunn er heterogene og består av ulike grupper av individer som definerer sin identitet via en skala av sammenfall og forskjell. Denne skalaen opererer på ulike nivå, både i form av kjønn, alder, seksuell orientering, art osv., samt som regional og etnisk identitet, der grupper av mennesker defineres som andre i forhold til de som oppfattes som «oss». Mennesker i dag oppfatter mennesker i fortiden som «de andre». «De/den andre» kan også omfatte andre arter og biologiske fenomener.

² Antropocen tidsalder blir hyppig brukt for å skildre vår tidsalder, men det er ikke enighet om hvor langt tilbake i tid denne går – til den industrielle revolusjonen eller jordbruksrevolusjonen i neolitikum.

- Menneskets påvirkning og endring av naturlige miljøer som irreversibel effekt. Fortidens «tipping points» og «punkt-katastrofer» (f.eks. oversvømmelser, hunger) – hva som foranlediger disse. Har f.eks. overbeskatning av lokalt ressursgrunnlag vært en bakenforliggende årsak til kontinuitetsbrudd?
- Konsekvenser av klimaendringer og katastrofer (både natur og samfunn). Utfordrer emosjonelt, men holdninger og oppfatninger knyttet til mulige konsekvenser er ofte divergerende. Hvordan materialiserer dette seg?
- Menneskers tilpasning til og påvirkning på landskap, planter og dyr gjennom det grunnleggende behovet for mat – jakt, sanking, husdyrhold, dyrking.
- Menneske – dyr relasjoner som sosial praksis.
- Hvordan reflekteres vår tids normative syn på menneskets rolle i naturen seg i forvaltningslovgivningen, og er dette et hinder for iverksetting av samfunnsendringer?

Identitet og materiell kultur

- Uttrykk for og forming av identitet gjennom materiell kultur. Herunder gjenstander, teknologi- og funksjonsrettede studier; estetikk, gjenstanders og steders biografi, fornminner og landskap.
- Problematisering av biologisk, sosial og kulturell identitet. Endring av identitet fra levende til død.
- Strukturer og gjenstander i boplasser/hus, graver, depoter eller andre lokaliteter i perspektiver der rituell aktivitet blir aktualisert: «åpning» og «lukking» av hus, husoffer, prosesser i bygging av gravminne og gjennomføring av begravelseritualer. Deponerte gjenstander (depot – offer).
- Elitære prosesser og maktsentralisering.

Tema 2. Fortiden som struktur og handlingsrom

De siste tiårenes enorme datatilfang innen naturvitenskap og arkeologi har gitt oss bedre muligheter for å studere *historisiteten i den lange historien* og gitt museumsfagene en åpning mot og en interesse for de forhistoriske individene, deres handlinger og deres handlingsrom og for hvordan det kollektive eller kulturelle minnet kan forme utviklingen.

Til grunn for museumsfagenes arbeidsmetode ligger også en erkjennelse av at kunnskapstilegnelse og historieforståelse forutsetter et langtidsperspektiv. Vi har behov for å studere de lange linjene for å forstå historiens utvikling, dens årsak og virkning. Dette har gitt oss muligheten til å studere endringsprosesser over lang tid, inkludert transhistoriske prosesser som er overordnet individet (miljø, klima, sosiale enheter, strukturer, teknologi og kunnskap). En grunnleggende forståelse av at det fysiske landskapet vi lever i og de prosessene som skaper endringer i livsmiljøet forutsetter også et langtidsperspektiv.

Fagene studerer (med andre ord) relasjonen mellom sosiale strukturer og historie, mellom individenes valg, de økonomiske og økologiske prosessene som de til dels kan

påvirke og bestemme utfallet av, og de sosiale nettverkene og kollektivene som de inngår i. Vi har fått økt innsikt i hvordan forhistoriske mennesker forholdt seg til og håndterte sosiale, økonomiske og økologiske overganger.

Museumsfagene gjør det mulig å kombinere ulike analytiske nivå (mikro/makro) gjennom studier av overordnede sosiale og økologiske prosesser og individenes handlingsrom. De kan dermed bidra med dagsaktuell kunnskap i diskusjoner som foregår på andre plattformer, både i og utenfor academia. Å øke kunnskapen om hva som ligger bak omfattende endringer i materiell kultur, som trolig har krevd forutgående endringer i persepsjon og kan betegnes som paradigmeskifter, vil ha betydning for forståelsen av endringsprosesser som skjer i vår egen tid. Det vil ikke minst være et viktig redskap i riktig forvaltning av våre naturressurser og vår kulturarv.

Aktuelle forskningstema/problemstillinger kan være:

- Forståelse av storskala prosesser og dynamikken mellom mikro- og makronivå:
 - Klimaets innvirkning på menneskets bruk av naturen. F.eks. i overgangen fra nomadisk/halvnomadisk fehold til en fastboende fehold-/åkerbrukskultur og som årsak til endringer i økonomi og valg av bosted.
 - Menneskets påvirkning av lokalklima og landskap, gjennom f.eks. åpninga av skogkledd landskap og endrete dreneringsforhold ved konsolideringa av jordbrukskulturen. Klimatiske kontra antropogene endringer i skoggrensekotonen.
 - I hvilken grad har tilgangen til lokale ressurser og gode topografiske forhold (gode havneforhold, le for vær og vind, gode beitemarker og gode forhold for anlegging av åkre) vært avgjørende for hvor folk har slått seg ned?
- Studier av forholdet mellom produksjonsteknikker (chaînes opératoires/den teknologiske kjeden) og individer, f.eks. studier av «stil»/verktøyspor og materialbruk, og av den forhistoriske «entreprenøren»/håndverkeren.
- Studier av hvordan mennesker responderer på endringer (innenfor f.eks. klima, miljø, e.l.) gjennom materiell kultur (gjenstander, byggeskikk, gravskikk etc.).
- Organisering av boplasser og gårdsanlegg/hus –i forhold til ressursutnyttelse mht. klima, landskap, omgivelser og i utforming og innredning av boplasser, gårder og hus. Herunder gjenstandsspredning og aktivitetsanalyser.
- Forskning som tematiserer hvordan kunnskap om menneskers håndtering av klimaendringer i forhistorien kan gi et bidrag til tilpasning og tiltak mht. dagens klimautfordringer. Hvordan har det påvirket den menneskelig adferd og kan dette spores i endringer i den materielle kulturen eller bruk av landskap?

Tema 3. Å utvikle framtidens fortidsforskning

Ambisjonen ved AM-UiS er å stadig forbedre alle stadier av forvaltningen for å optimalisere informasjonspotensialet til samlingene, naturvitenskaplige som arkeologiske, og sikre dette som vitenskapelig kildemateriale. Det samme gjelder for faste kulturminner, helleristninger, middelalderbygninger, fredet inventar m.m. som konserveres og / eller restaureres som del av AMs virksomhet.

Introduksjonen av digitale verktøy stiller oss overfor mange nye muligheter og utfordringer innen feltmetodikk og samlingsforvaltning. AM har som mål å være en aktør i bruk, implementering og utvikling av nye digitale verktøy og metoder.

Innen konserveringsmetodikk åpner ny analyseteknologi for muligheter for å bedre forstå kompliserte materialer og prosesser. Det er et mål å rekonstruere materialets tafonomiske historie for korrekt fortolkning på alle nivåer. Like viktig og like utfordrende er det å ekstrapolere fra fortid og nåtid inn i fremtiden for å kunne vurdere effekten av forvaltningspraksis i dag.

Med den generelle teknologiutviklingen er også bruk av ulike naturvitenskapelige analyser for å belyse arkeologiske problemstillinger blitt stadig viktigere. I tillegg er nye modelleringsverktøy og statistisk programvare i utvikling. Museet har som mål å implementere disse verktøyene som gir ny viten mht. naturvitenskapelige problemstillinger knyttet til menneskets bruk av landskapet. Museet må også bygge erfaring og kompetanse ved å ta i bruk nye naturvitenskapelige metoder på eget materiale.

Det er viktig at museets samlinger og arkiver aktiviseres på ulike nivåer. De fleste studier av fortida forutsetter grunnlagsarbeid med hensyn til arkeologisk og naturvitenskapelig empiri. Et skritt på veien mellom grunnleggende empiriske studier og mer overordnede diskusjoner relatert til temaene, er syntetiserende sammenfatninger.

En annen form for metodeutvikling er å øke forståelsen av hvordan visse prosesser kan gjenkjennes i det konkrete materialet. Dette kan gjøres ved å knytte naturvitenskapelig og arkeologisk materiale fra forvaltnings- og forskningsprosjekter sammen med metadata og miljøvariabler i tverrfaglige kvantitative eller kvalitative analyser. Dette danner grunnlag for å studere tverrfaglige forskningstema på mikro- og makronivå.

For mange av de nevnte temaene er kunnskap om andre fagfelt vesentlig, og det er naturlig med et samarbeid på tvers av faggrensene. Å holde seg oppdatert på, og å ta i bruk metodikk fra ulike fagfelt, inkluderer også utvikling innen andre humanistiske og samfunnsvitenskaplige fag.

Aktuelle forskningstema/problemstillinger kan være:

- Konsekvensanalyser av bruken av ny digital teknologi i felt, i forhold til f.eks. håndtering/lagring av vitenskapelige data.
- Undersøkelser med mål å forbedre bevaringspraksis, for eksempel analyser av effekten av langtidslagring av organiske materialer i museer versus in-situ bevaring.
- Forbedring av bevaringspraksis gjennom stil-, teknikk- og materialanalyser på bygning, kunst og inventar som gir ny kunnskap om autentisitet og proveniens for å underbygge forhistorisk og historisk by- eller regionforskning.
- Studier som inkluderer DNA-analyser av den bioarkeologiske delen av samlingen for å bedre forståelsen av prosesser som folkeforflytning og domestisering.
- Undersøke hvordan det biologiske mangfoldet har endret seg i antropogene miljøer gjennom forhistorien. Studier på ulike nivå; landskap-, økosystem-, samfunn- eller artsnivå kan ses i relasjon til endringer av jordsmonn og lokalklima/mikroklima og grad og type av menneskelig påvirkning.
- Kjemiske analyser av jord fra arkeologiske strukturer (f.eks. 'groper') med sikte på å påvise og identifisere menneskelig aktivitet (blant annet ved bruk av såkalte biomarkører).

Tema 4. Forskningskommunikasjon/Museologi

I sitt samfunnsoppdrag ønsker AM å integrere publikum som ressurs og bidra til å utvikle dagens mennesker til å tenke og handle kreativt omkring store og relevante samfunnsproblemer. De arkeologiske og naturvitenskapelige samlingene har et særpreg med stort rom for tolkning og iscenesetting som kan bryte ned stengsler mellom vitenskap og samfunn og virke fristillende i det kritiske skjæringspunktet mellom forskning, forvaltning og formidling. Det er ønskelig å videreutvikle institusjonen som et møte – og dialogsted, hvor ulike tema knyttet til forskning, metodeutvikling og kildekritikk kan problematiseres og diskuteres. AM bør ha som mål å gi publikum økt forståelse for den vitenskapelige forskningsprosessen, samt en kildekritisk kompetanse som er viktig for å kunne forstå og delta i samfunnsdebatten.

Aktuelle forskningstema/problemstillinger kan være:

- Analyser som bidrar med nytenkning om museets kontakt og kommunikasjon med samfunnet om viktige forskningsspørsmål og som kan utvikle ny praksis i møte med publikum.
- Hvordan kan museet brukes som arena for kritisk tenkning rundt «den andre» / «det andre»?
- Analyse av museal ekspertise.
- Eksperimentering med og analyser av involverende forskning.
- Studier av museet som diskusjonsarena for dagsaktuelle utfordringer og problemstillinger knyttet til f.eks. miljø, menneskets plass i naturen (menneske – dyr – miljø relasjoner), tidsforståelse, jordens og menneskehetens historie etc.

- Analyser av museal tilrettelegging og tilgjengeliggjøring av arkeologiske og naturvitenskapelige kilder og datamateriale for forskningskommunikasjon med hensyn til brukere.
- Analyser av mediale strategier, metoder og teknikker for forskningskommunikasjon innenfor interne og eksterne formidlingsarenaer.